

Vagy rutinosan iskoláztattak (Stevan Salajić, Tanasije Uzunović, Milan Šmit, Aleksandra Carić, Vasa Vrtipraški, Rade Kojadinović), vagy műkedvelő szinten próbálkoztak ügyeskedni (Slavoljub Djordjević, Miloško Topalović, Sava Damjanović, Ivan Hajul), esetleg szépségük mögé rejtették erőtlenségüket (Jelena Žigon és Ljubica Jović).

Žigon Platonovja egyetlen percig sem tudja elhitetni, hogy ez a Csehov-mű — a későbbi Csehov-darabok breviáriuma — esetleg rólunk is szólhat.

GEROLD László

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

ĐURA JAKŠIĆ FESTÉSZETÉRŐL*

A bánáti, szerbcsernyei születésű Đura Jakšić (1832—1878) még életében közismert szerb irodalmár, rendkívül népszerű költő, ám negyvenhét életéve nem bizonyult elegendőnek, hogy festőművészi hírnévre tegyen szert. A zseni ösztönével maradéktalanul átadta magát a színek mámorító bájának, a fény és árnyék ellentéte és összhangja drámájának, a vastagon festett festőanyag ígész látványának, a hanghatásoknak, az áttetsző kékes festékeknek. Állítólag nem tudott rajzolni. Közelebb állunk az igazsághoz, ha leszögezzük, hogy nem kívánt alkalmazkodni, mert romantikus lényének látnoki szenvedélyét követte. Halála után még hosszú ideig nem méltányolták mint festőművészt, aki ellentétben állt környezetével, s önmagával sem békélt meg.

„Jakšić 30 éves festőművészi munkássága alatt a szín és a megvilágítás problémái iránti viszonyulás stílusterkvésének alapvető jellegzettsége, ám oly módon, hogy a romantikus tartalom és a romantikus kifejezési forma szilárd egységet alkot. Jó néhány tehetséges kortársánál kipattant az új szikrája, ám többségük csak egy pillanatra tért le a közepszerűség, az alkalmazkodás kitaposott ösvényéről. Jakšić képei olykor »elmerülnek a sötét árnyékban, az összeolvadt fényben, hallucinációra, zavaros álomra emlékeztetnek« (M. Kašanin), ám az ilyen érzékiesség nélkül, amely nem hunyt ki élete végéig, Jakšićnak nem sikerült volna eljutnia a szerb romantikus festészet csúcsára.” (*Sabrana dela Đure Jakšića*, IV. Slikarstvo, Slovo ljubve, Belgárd, 132. oldal.)

A minap a belgrádi Nemzeti Múzeumban megrendezett kiállítással

* Elhangzott a szabadkai Pedagógiai Intézetben megrendezett emlékünnepegen, 1982. augusztus 30-án.

megemlékeztek születésének 150. évfordulójáról. Bemutatták festőművesi és irodalmi művét. Izgalmas, megrázó élmény a kiállítás megtekintése, a régen elmúlt időszakot idéző 59 olajfestmény, 224 irodalmi címszó, másolat és fénykép jegyzékének átlapozása. A falusi tanítói szolgálat miatti vándorlás, hányódtatás, vetődés, a társadalmi elismerés kivívásáért kifejtett elkeseredett erőfeszítések miatti tévutak, önnön igazában felmerült kétely terhe, megromlott egészségi állapota ellenére a szerb művészet e „kettős személyisége” nagyszámú művének értéke tanúsítja a tiszteletet érdemlő kitartó, folyamatos munkát. Több minden veszendőbe ment, megsemmisült, s több időszak — különösen iskoláztatásának korai évei — még eléggé ködösek, s hiányoznak az élet és az alkotás mozaikjából.

„Az azonnal sajtó alá került versektől, elbeszélésektől és drámától eltérően, ami azt jelenti, azonnal a nyilvánosság elé kerültek, hozzáférhetővé váltak, a képek magukra maradtak, az emberek rendkívül szűk köre ismerte csak...” (I. m.: 8. oldal)

Dura Jakšić nem tartozott azoknak a festőknek sorába, akik fokozatosan, szorgalmasan, tökéletesítették, csiszolták stílusukat, s kitartóan közeledtek a kitűzött cél felé. Pontosabban fogalmazunk, ha azt állítjuk, hogy a rendkívül fiatal falusi fiú érzékiessége tartósan befogadta iskoláztatásának idején a művészekkel és művekkel való találkozás váratlan szenzációit. Szemmel látható Rembrandt képeinek hatása és Rubens festészeti eljárásának hatása. Megállapítható, hogy tanulmányainak valamivel korábbi időszaka nyomot hagyott.

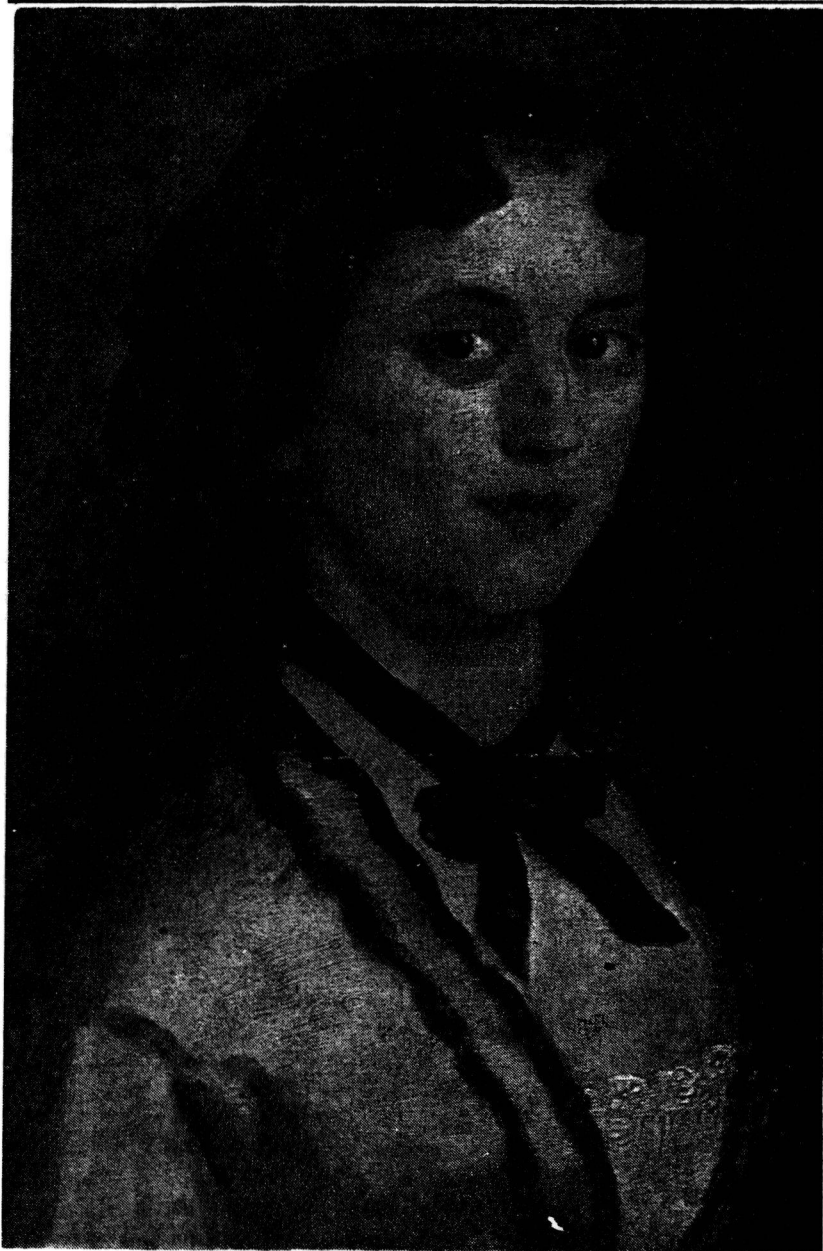
Szegeddel, első gimnáziumi napjainak színhelyével való találkozása nem kelthetett nagyobb élményt. A város külsejét csak a nagy árvíz után kapta meg, amely elsöpörte a korábbi mezővárost.

Csak Temesvárra való távozása, a formával és a vonallal való első találkozója jelöli ki azt az irányvonalat, amelynek élményei megmaradnak a 12 éves fiú emlékezetében.

1860-ban kiadott *Önéletrajzában* a temesvári időszaknak nagyobb teret szentelt, mint pesti tartózkodásának, nem kevesebb helyet, mint Béccsel és Münchennel való első találkozásának:

„... Tehetségesnek érezve magát 1846-ban látogatta a temesvári rajziskolát, s az évi kiállításon két díjban részesült, architektúrában és szabadkézi rajzolásban. 1847-ben Pestre távozott Marastonihoz. Az 1848. évi felkelésben önkéntesként harcolt. 1850-ben Nagybecskerekén Konstantin Daniel festőművésznél tanult. 1851-ben Bécsbe utazott, s hosszabb ideig maradt ott...”

Dura Jakšić fontosnak tartja megjegyezni, hogy Temesvárott mint tanuló két díjat kapott szabadkézi rajzolásból és „architektúrából”. 1842-től kezdve a rajziskolát a szlovák Dunaiszky (Dunaiszky Henrik Ágost, Pest, 1812. II. 16.—Temesvár, 1875. XII. 16.) szobrász, a közismert szobrászműhely, illetve szobrászcsalád tagja vezette. Apja, Ló-

Đura Jakšić: Lány kébken, 1856.
Olaj, vászon, 51×62 cm.

rinc (Dunaiszky Lőrinc 1784—1833) 1806-ban beiratkozott a bécsi akadémiára, 1809-ben pedig átköltözött Pestre, s az első magyar szobrászok közé tartozott, aki a bécsi akadémia stílusát átplántálta és népszerűsítette Magyarországon, elsősorban nagyszámú evangélikus templom számára dolgozva, és az új középületeket díszítve. Az érzéketlen díszítőművészet élénkebb a vallási környezetén kívül, s közvetlenségével, tetszetős naivitásával hat a számos kisebb díszleten, amelyeket polgári ügyfelek rendeltek meg. Atyja halála után, amikor fivére vette át a jól bejáródott, sikeres festőműhely vezetését, Henrik Ágost áttelepült Temesvárra, ám a továbbiakban nem foglalkozott szobrászattal. Nem vitás, hogy mint szobrász megtanította tanulóit modell alapján rajzolni, s sokat foglalkozott műépítéssel, díszítő szobrászattal, s ezt megerősíti, hogy Đura Jakšić jutalmat kapott architektúrából. Mindennek alapján megállapítható, hogy rendes képzőművészeti tanulmányainak első évét Đura Jakšić, a vitán felüli tehetség, a rajzolás elemeinek és valószínűleg a formázás elsajátításával töltötte el.

Továbbfejlődésének igénye Đura Jakšićot Pestre, Marastonihoz vezette. Ez azt jelentette, hogy beiratkozott az első magyar akadémiára, az ország legfrangosabb festőiskolájába. Giacomo Antonio Marastoni 1804. március 24-én Velencében született, 1860. július 2-án Pesten hunyt el. Az iskolát 1846-ban nyitotta meg. Lehetséges, Đura Jakšić első tanítványai közé tartozott. Nemigen hihető, hogy apja Dionisije Jakšić pap az elmaradott agrárországban, a Szerbcsernyének elnevezett falucskában az akadémia megalakításáról azonnal értesülhetett. Igaz, Marastoni már ismert név Pesten. 1836-ban érkezett a városba. Nem sokkal később, 1839-ben megalakította a Műegyletet. 1840-ben, az első kiállításon Marastoni Barabás Miklós (1810—1898), az akkor legnépszerűbb művész vetélytársa. 1844-ben már megszerezte az említett egyesület kiállítását. Nagyra értékelik a művészet rajongói, a vásárlók és a hatóságok. Megalakította az akadémiát, amelyet mindenki támogatásáról biztosított. Egyebek között tanítványai közé tartozott a később hírneves művész Zichy Mihály (1828—1906) és Lotz Károly (1833—1904). Zichy 1846-ban készült Mentőcsónak című festménye drámai hatású éjszakai megvilágításával közelített a romantikához, s a magyar Medúzának tekinthető (T. Géricault, A Medúza tutajja, 1819), Lotz Marastontól az 1848. évi felkelés örvényébe került, éppen úgy, mint Jakšić. Egy becsei születésű másik vajdasági fiatalember, Than Mór (1828—1899) részt vett a forradalmi eseményekben, abban az időszakban Pesten joghallgató, s a festőművészeti oktatásban Barabás részesítette. Ugyanabban az évben, 1851-ben, amikor Jakšić Bécsbe távozott, beiratkozott a bécsi akadémiára. Harctéri riportszerű akvarelljei már ismertek bizonyos körökben.

A Marastoninál eltöltött időt Đura Jakšić alapos munkára használta ki. Állítólag iskolájának figyelemreméltó hallgatója. Modell alapján

Pihenés a színek után, 1876.
Olaj, vászon, 61×81 cm.

dolgoztak, másoltak, s elsajátították a festőművészet alapjait. Sokat rajzoltak. A nap hátramaradt óráiban a fiatalok gyülekeztek, s Jakšić Byronon kívül lelkesen olvasta Petőfi verseit s a francia események 1848 márciusában Petőfi Sándornak a Nemzeti Múzeum lépcsőjén való fel-lépésével keltettek visszhangot. Pesti tartózkodása más nyomot is ha-gyott: Marko Kraljević (1856, mérete: 668×926 mm, vászon, hossza hozzávetőleg 300 mm, alsó része azonban be van hajtvva), tagadhatatlanul hasonlít Zrínyi Miklóstra, Barabás 242 centiméter magas, 99 cm hosszú munkájára, amely 1842 óta a régi színházzal szemben levő ká-véház falán áll. A kávéház a színészek, a művészvilág többi tagjának kedvenc gyülekezőhelye. A Kraljević Marko Đura Jakšić bemutatásá-ban hasonló Rákóczi Ferenc portréjához is, ahogyan Mányoki Ádám (1673—1757), az akkori kor népszerű festője látta. Párhuzam vonható Marastoni Álom c. képe, amelyet először 1840-ben mutatott be, és Đu-ra Jakšić Knez Mihajlo a ravatalon c. festménye között.

Nyilvánvaló, hogy az ifjú Đura Jakšićnak Pesthez fűződő élményei számosabbak, mint amennyiről a rövid életrajzi feljegyzés számot ad. Marastoni mellett élve a március 15-e előtti érzelmek viharában, az 1849. év csalódásai nem mehettek feledésbe. „Ah! Miért áldoztuk éle-tünket, miért szenvedtünk — s mit nyertünk!...” — jegyezte fel 1849-re való visszaemlékezésében barátjához, J. Jovanović Zmajhoz fordulva.

Konstantin Daniel műtermében tartózkodva tanulmányai folyamato-sak Temesvártól Pestől, Becskerektől Bécsig. Nehezen hihető, hogy a há-rom tanító mellett eltöltött annyi idő és a számos példakép ellenére a rendkívül tehetséges tanítvány nem sajátította el a rajzolás művészetét. Inkább azt mondhatnánk, hogy kortársaihoz hasonlóan Đura Jakšićot is megigézte a pesti éjszakai pislákoló lámpáinak fénye, hangulata, árnyéka és balsejtelme. Mellékesen jegyezzük meg, hogy Marastoni fény-képészettel is foglalkozott.

A történelmi kompozíciókkal, amelyekkel Jakšić hírnevet és megbec-sülést kívánt szerezni magának, pesti társai hírnevessé váltak. Az aka-démia befejezése után később kiváló rajzoló. A felkelés után Pesten rendkívül nagy az érdeklődés a kép iránt. Az újvidéki polgárok rend-kívül nagyra értékelték a festők, festőművészek „szakmáját”.

Félreértésekhez vezetett a poétikus festő romantikus hevessége, sebez-hető érzékiessége, aki tudatán kívül nemcsak a szerb romanticizmus hol-napja felé mutat, hanem a következő évtized művészetének előhírnöke is. A környezetével és önmagával való összetűzés elkísérte az iskolától iskoláig vezető felázott, sáros utakon.

Mint elismert, neves költő hunyt el.

Festőművészetét jóval később fedezték fel, s hosszú ideig nem kel-tette fel a kutatók érdeklődését. Megemlékezve születésének 150., halá-lának 100. évfordulójáról, hangot adunk meggyőződésünknek, hogy a

Marastoninál való rövid pesti tartózkodásával kapcsolatban még sok mindent fel kell kutatni, megvilágítani a hazai romantikus festészet legizgalmasabb személyisége munkájának sokoldalúbb megismerése érdekében.

Bela DURANCI